

ÇİN'İN ORTA DOĞU POLİTİKALARI

Yrd. Doç. Dr. İsmail ERMAĞAN*

Emin ÜSTÜNAL**

Öz

Çin, küresel siyasetin en etkin aktörlerinden biridir. Bu makale, Çin'in Orta Doğu politikalarını Soğuk Savaş, Soğuk Savaş sonrası ve Arap Baharı dönemlerinde incelemektedir. Çin'in Orta Doğu bölgesine yönelik faaliyetleri, 1976 yılında lideri Mao Zedong'un ölümüne kadar "ideolojik" bir karakter taşımıştır. Akabinde, yeni lider Deng Xiaoping "pragmatik" bir yaklaşımla bölge ile siyasi ve ekonomik ilişkileri kayda değer biçimde genişletmiştir. Çin, 2000'li yıllarda ve Arap Baharı sürecinde olaylara doğrudan müdahil olmamakta, olayların daha çok ekonomik faaliyetlerine odaklanmaktadır. Makale savlamaktadır ki, günümüzde özellikle enerji-ticaret-diplomasi başlıklarında Orta Doğu devletleri ile ilişkilerini olabildiğince geliştirmek isteyen Çin için bölgede ABD ile hem ikili menfaatlerin çakışabilmesi hem de kimi bölge devletlerinin ABD karşısında denge talepleri, yönetilmesi gereken bir sıkıntı arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Orta Doğu, Mao, Xiaoping, Arap Baharı

CHINA AND ITS MIDDLE EAST POLICIES

ABSTRACT

China is one of the most influential actors of the global politics. This article examines the Middle East policies of China during the Cold War, the period after Cold War and the Arab Spring. The Middle East activities of China show an "ideological" character until the Mao Zedong's death in 1976. Subsequently, Deng Xiaoping, the new leader widened the political and economic relations with this region more remarkably with a pragmatic approach. During the 2000s and since the Arab Spring, China has rather focused to its economic activities in the Middle East and not applied a direct political policy in this region. This article argues that China wants to maximize its relations with the Middle East states today, especially in the energy-trade-diplomacy areas, but at the same time, it has to handle some problems because of the interest conflicts with the USA and of the local demand of some anti-Western states for counter-balance of power.

Keywords: China, Middle East, Mao, Xiaoping, Arab Spring

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ismailermagan@googlemail.com

** Marmara Üniversitesi, Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü; İstanbul Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sosyal Bilimler Lisesi Tarih Öğretmeni, ustunal@hotmail.com

Giriş

Dünya tarihinde ilk medeniyetlerin ortaya çıktığı merkezlerden biri olan Çin, bu bağlamda kâğıt, matbaa, mürekkep, ipek, porselen, çay, barut ve değişik tıbbi ilaçlar ile uygarlık tarihinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir.¹ Çin’de, M.Ö. 211-M.S.1912 arasında çok sayıda imparatorluk kurulmuş, sonuncusu Qing Hanedanlığı’nın devrilmesi sonrası milliyetçi-komünist çekişmesine yol açmış, nihayetinde Komünistler, anakara Çin’de² yönetimi ele almışlardır.³ 19. yüzyılda Batılı (örneğin İngiltere, Fransa) ve Doğulu (Japonya, Rusya) devletlerin sömürge politikaları⁴ ile ekonomide dibi görmüş olan ülke, 21. yüzyıl başlarında zirveye yürümektedir. Çevre kirliliğinden vatandaşları/bölgeleri arasında gelir dağılımı düzensizliğine, özerk bölgelerinden komşular ile sınır tartışmalarına uzanan bir hatta birçok sorunu olmasına rağmen, yakaladığı ve kendisinin bile henüz tam olarak çözümleyemediği kalkınma hızı ile günümüz dünya medeniyetine etkisi yadsınamaz bir hal almıştır.⁵

Dünyanın Amerika Birleşik Devletleri’nden (ABD) sonra en büyük ikinci ekonomisi ve en büyük petrol ithalatçısı⁶ olan “ejderha” lakaplı bu Doğu Asya ülkesi, BM Güvenlik Konseyi’ndeki veto yetkisi, nükleer silah kapasitesi, geniş toprakları, 1.3 milyar nüfusu vb. gibi özellikleri ile küresel siyasette öne çıkmaktadır. Dahası, yeni yaklaşım ve stratejiler ile Çin; Latin Amerika, Afrika ve Orta Doğu⁷ gibi dünyanın diğer bölgelerinde daha faal olmaya çalışmaktadır. Lakin bu denklemlerde Orta Doğu’nun yeri ayrı düşmektedir: Çin’in yüksek ekonomik kalkınması nedeniyle yüksek miktarda enerjiye ihtiyaç duyması ve bundan dolayı özellikle 2000 sonrası dönemde Orta Doğu ülkeleri ile siyasal ve ekonomik ilişkilerini arttırmaya yönelik politikaları,⁸ hem bölge ülkeleri hem de

¹ Patricia Buckley Ebrey, *Chinese Civilization: A Sourcebook*, The Free Press; 2nd edition, 1993. Çin tarihi ve siyaseti üzerine ayrıca bakınız: John Keay, *China: A History*, Paperback, Basic Books; First Trade Paper Edition edition, 2011; Henry Kissinger, *On China*, Penguin, 2011; John Bryan Starr, *Understanding China: A Guide to China's Economy, History, and Political Culture*, Hill and Wang; 3rd edition, 2010.

² Resmi adı Çin Halk Cumhuriyeti yerine bu makalede Çin kullanılacaktır.

³ Wolfram Eberhard, *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, 1995, s. 19; Emma Marriott, *Bir Nefeste Dünya Tarihi*, 2014, ss. 133-135, 168-170.

⁴ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-1999*, 2000, s. 274-275; Fahir Armaoğlu, *20.yy Siyasi Tarihi (1914-1995)*, s. 122.

⁵ Martin Jacques, *When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order*, Penguin Books, 2012; Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), *Çin: Yükselişi anlamak*, 2009, http://www.deik.org.tr/KonseyIcerik/1240/%C3%87in_2009_Y%C3%BCkseli%C5%9Fi_Anlamak.html (5.2.2014).

⁶ 2013 yılında ABD’yi bu alanda geçmiştir. Ted C. Liu, “China’s economic engagement in the Middle East and North Africa”, *FRIDE Policy Brief*, N° 173 - January 2014, p.2.

⁷ Orta Doğu İngiliz kökenli ve coğrafi bir tanımlama olduğu için, bu bölgenin Çin dilindeki kullanımı Batı Asya’dır.

⁸ Massoud Daher, “China and the Middle East: Establishing A New Partnership”, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (In Asia)*, Cilt: 4, No: 1, 2009, s. 18-26.

büyük devletler tarafından takip edilmektedir. Enerji anlamında Orta Doğu'nun dünyanın merkez üssü olduğu bilinmektedir. Diğer yandan, Çin'in bölgede sömürgeci bir geçmişinin olmaması, diğer küresel aktörler karşısında kendisine kimi psikolojik ve diplomatik avantajlar kazandırmaktadır. Yine, tarihsel-kültürel algılar (M.Ö. 2. yüzyıla kadar uzanan tarihi İpek Yolu ticaretinde Çinliler ve Arapların ilişkileri, Arap tüccarların Tang Hanedanlığı döneminde Çin ile ticari ve dinsel faaliyetleri veya Ming Hanedanlığı döneminde Çinli Müslüman amiral Zheng He'nin Güney Doğu Asya, Afrika ve Orta Doğu (örneğin Yemen, Somali, Sudan) seferleri), Çin-Orta Doğu ilişkilerinin ilerletilmesine bir referans sunmaktadır.⁹ 2004 yılında kurulan Çin-Arap İşbirliği Forumu, günümüzde gelinen noktayı göstermektedir.

Bu çalışma Çin'in Orta Doğu politikası bağlamında Soğuk Savaş, Soğuk Savaş sonrası ve Arap Baharı dönemlerini genel açıdan; Mısır, Suudi Arabistan, İran ve İsrail ile ikili ilişkileri özel açıdan yansıtmaktadır.¹⁰ Çalışma temelde iddia etmektedir ki; Çin, ekonomik kalkınma hedefi ve pragmatik dış politika ile Orta Doğu ülkeleri ile ilişkilerini mümkün olduğunca geliştirmek istemektedir; petrol tedariki/güvenliği konusunu ulusal çıkarı olarak niteleyen Çin için, bu bölgede daha geniş nüfuz sahibi ABD ile politik-ekonomik kimi anlaşmazlıklar yaşaması¹¹, yönetmesi gereken başlıca riskli husustur.

1. Çin'in Dış Politikasındaki Başlıca Gelişmeler Ve Yaklaşımlar

Çin, farklı dönemlerde dünya koşullarına göre hareket etmiş, dış politikasında değişikliklere gitmiştir.¹² 1949'dan itibaren Marksist-Leninist bir ideolojiyi benimsemekle birlikte, dönem dönem realist politikalar da uygulamıştır. Mao döneminde daha çok içe dönük bir politika takip etmiştir. Çin dış politikasının kökleri; tarihsel miras, dünya görüşü, milliyetçilik ve Marksizm, Leninizm ve Maoizm faktörlerine dayanmaktadır. 1977'den itibaren dış dünyaya açılan Çin, dış politikasını çok yönlü kılarak, mümkün olan tüm bölgesel ve küresel devletler ve birlikler ile ilişkilerini geliştirmiştir. Marksist ideolojinin Çin dış politikası üzerindeki etkisi 1980'li yıllarda azalmaya başlamıştır. Günümüzde önemli dış politika konularında bir tutum belirlenmesinde; ülkenin ekonomik ve askeri kabiliyeti, güvenlik, toprak bütünlüğü ve ekonomik gelişme gibi hususlar esas alınmaktadır. Çin dış politikasında dünyada sağlanacak istikrar önemsenmektedir. Çünkü barışçı bir uluslararası ortamın, ülkenin gelişme ve modernleşmesine katkı sağlayacağına inanılmaktadır. Çin, beş ilke temelinde (eşitlik, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, saldırmazlık, iç işlerine karışmama, karşılıklı çıkar ve barış içinde bir arada yaşama), her

⁹ Michael Yamashita, *Zheng He: Tracing the Epic Voyages of China's Greatest Explorer*, White Star Publishers, 2006; Louise Levathes, *When China Ruled the Seas: The Treasure Fleet of the Dragon Throne 1405-1433*, Simon & Schuster, 1994.

¹⁰ Bölge ülkelerinin dış politikası için bakınız: Wolfgang Gieler Gieler-Kemal İnat, (Der.) *Foreign Policy in the Greater Middle East: Central Middle Eastern Countries*, Berlin, Almanya: Wissenschaftlicher Verlag, 2005.

¹¹ Flynt Leverett-Jeffrey Bader, "Managing China-US Energy Competition in the Middle East", *The Washington Quarterly*, 2005:9(1), 187-201.

¹² John King Faribank, Der. World Order: *China's Foreign Relations*, 1968; Denny Roy, "The Foreign Policy of Great-Power China", *Contemporary Southeast Asia* 19, no. 2, (September 1997): 121-135.

ülke ile ilişkilerini geliştirmek istemektedir.¹³ Ayrıca, yükselen ekonomik gücüne rağmen tam anlamıyla askeri ve siyasi olarak süper bir güç olmadığının farkındadır.¹⁴

Çin, komşu ülkeleriyle olan sınır tartışmalarında “Barış içinde bir arada yaşama” ilkesi gereğince anlaşmazlıkların müzakereler yolu ile barışçıl bir şekilde çözümlenmesi arzusundadır. Bu kapsamda 1960’lı yıllarda Myanmar (Burma), Nepal, Moğolistan ve Afganistan ile olan sınır tartışmalarını çözümlenmiştir. Yine son yıllarda Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile arasında sınır sorunlarını nihayetlendirmiştir. Vietnam ile Beibu (Tokin) Körfezi’nin sınırının belirlenmesi konusunda 2000 yılında bir anlaşma imzalamıştır. Hindistan ile arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi için bir anlaşma paketi teklif etmiştir.¹⁵ Diğer yandan, ülkenin -dış ve iç, şu sorunları bulunmaktadır: Rusya ile olan sınır meselesi, Tayvan, Hong Kong, Doğu Türkistan ve Tibet sorunları. Çin, özellikle Tibet ve Doğu Türkistan sorunları nedeniyle sık sık dünya gündemine gelmekte ve insan hakları ihlalleri ile suçlanmaktadır.

Çin’in ABD ile ilişkilerinde ekonomik bağlamda derin ilişkiler tesis edilmesine rağmen, dönem dönem sorun arz eden konular dikkat çekmektedir. Çin, Soğuk Savaş başladığında genel olarak Sovyetler Birliği ile hareket etmiş, ABD ile 20 yıldan fazla süren bir temassızlık dönemi yaşamıştır. Ancak ABD Başkanı Richard Nixon’ın 1972 yılındaki Çin ziyareti esnasında yayımlanan “Çin-ABD Ortak Bildirisi” ile iki ülke arasında normalleşme görülmüştür. Bu tarihten itibaren ilişkiler gelişme kaydetmiş olmakla birlikte, ikili arasında örneğin Tayvan gibi kimi hususlarda görüş farklılıkları ve gerilimler yok değildir.

SSCB’nin dağılma süreci ve Soğuk Savaş sonrasında uluslararasıdaki dönüşüm süreci, Çin-Rusya ilişkilerine de yansımıştır. Çin ve Rusya, 1992 yılında ikili ilişkilerinin geliştirilmesine ilişkin ortak bir bildiriye yayımlanmışlardır. Küresel siyasetteki Amerikan hegemonyasına karşı çok kutupluluğu ve dengeyi sağlamak isteyen ve dolayısıyla çıkarları örtüşen iki devlet, hem BM Güvenlik Konseyi nezdinde hem de bölgesel işbirliği çerçevesinde beraber hareket etmişlerdir. 1996 yılında Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın katılımı ile kurulan Şanghay İşbirliği Teşkilatı, güvenlik (terörizme, ayrılıkçı ve aşırılıkçı hareketlere karşı), ekonomi ve kültür alanında işbirliğini hedeflemektedir.¹⁶

Çin, eşitlik ve karşılıklı fayda ilkesi kapsamında diğer büyük devletler ve birlikler ile de ilişki içerisinde. Örneğin Avrupa Birliği veya Japonya ile kapsamlı ekonomik

¹³ Muhammet Ali Başaran, *Çin Halk Cumhuriyeti’nin İran’a Yönelik Dış Politikası*, 2009, s. 47.

¹⁴ Tolga Demirkol, *Çin’in yükselişini yeniden Düşünmek*, 29 Eylül 2011, http://www.bilgesam.org/incele/844/cin#.U2uEkoF_uxA, s.6 (5.4.2014).

¹⁵ Emine Akçadağ, *Yükselen Çin’in Dünyadan Bugüne Dış politika Analizi*, 17 Mart 2010, http://www.bilgesam.org/incele/865/yukselen-guc-cin%E2%80%99in-dunden-bugune-dis-politika-analizi#.U2uGDIF_uxA, s.1-2 (7.4.2014).

¹⁶ Emine Akçadağ, *age.*, s. 5.

ilişkiler kurmakta, Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği¹⁷ (APEC) veya Güneydoğu Asya Uluslar Birliği¹⁸ (ASEAN) ile bölgesel bazda geniş ekonomik faaliyetler üzerinden bir barış kuşağı oluşturmaya çalışmaktadır.¹⁹ Çin, son tahlilde, BRICS²⁰ (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) gibi gelişmekte olan ülkeler ile küresel düzlemde denge siyasetinden yana olduğunu ve hegemonik bir dünya idealinin olmadığını beyan etmektedir.²¹

2. ÇİN VE ORTA DOĞU

Soğuk Savaş'ın başlangıcından sonuna kadar ve sonrasında, Çin devletinin Orta Doğu'ya ilişkin politikaları dönem dönem yenilenmiş, farklı dış politika unsurları gerek bölge gerekse Çin yetkilileri tarafından denklemlere dâhil edilmiştir. Çin-Orta Doğu ilişkileri II. Dünya Savaşı'ndan günümüze toplamda beş döneme ayrılabilir: 1) 1949-1955: Bölge devletlerine karşı mesafeli yaklaşım dönemi, 2) 1956-1966: ABD ve İsrail karşıtı, emperyalist yaklaşımlara karşı bağımsızlıkçı bölge ülkelerinin desteklenmesi, 3) 1966-1976²²: 1960'lı yıllarda bozulan ilişkiler sonrası SSCB'nin Orta Doğu'da dengelenmesi politikaları²³, 4) 1977-2004: Çin'in dış politikasında pragmatik kabullerin başlaması ile geliştirilen ilişkiler dönemi ve 5) 2004-günümüz: Karşılıklı olarak derinleştirilen ekonomi merkezli ilişkilerde stratejik ortak haline gelmesi.²⁴

2.1. Soğuk Savaş Döneminde Çin'in Orta Doğu Politikası

Soğuk Savaş döneminin (1947-1991) en hızlı cereyan ettiği 1950'li yıllarda, komünist-sosyalist dayanışma siyaseti ile kapitalist Batı bloğuna karşı SSCB ile beraber hareket eden Çin, yine bu ülke ile çözümlenemeyen sınır problemlerinden dolayı 1969 yılında çatışma yaşamıştır.²⁵ Bunun etkisi ile Batı bloğunun başı ABD ile ilişkilerde 1970'li yıllarda normalleşme yaşamış; bu normalleşme, 1980'li yıllarda – ülkenin açılım

¹⁷ Büyük Okyanus kıyısındaki 21 ülkenin oluşturduğu birlik üyeleri arasında ABD, Çin ve Japonya başta gelmektedir.

¹⁸ 1967 yılında kurulan örgütün günümüzdeki üyeleri Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya, Singapur, Brunei, Kamboçya, Laos, Myanmar ve Vietnam'dır.

¹⁹ Atilla Sandıklı, "Geleceğin Süper Gücü Çin", *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Güz, 2009, s. 47.

²⁰ Petar Kurecic- Goran Bandov, "The Contemporary Role and Perspectives of the BRIC States in the World-Order", *Electronic Journal of Political Science Studies*, June 2011 Vol:2 No:2, pp.13-32.

²¹ Jisi Wang, "China's Search for a Grand Strategy: A Rising Great Power Finds Its Way", *Foreign Affairs* 90, no. 2, (Mar/Apr 2011): 67-79.

²² Bu dönemde Kültür Devrimi nedeni ile dış politikaya fazla ağırlık verilememiştir.

²³ Guang Pan, "China's Success in the Middle East", *Middle East Quarterly*, December 1997, pp. 35-40 (in: <https://www.meforum.org/373/chinas-success-in-the-middle-east>).

²⁴ Çinli uzman Guang Pan bu dönemleri dörde ayırmaktadır; ilk üç dönem kendisinden alınmıştır; dördüncü maddeyi "1977-günümüz" olarak vermektedir. İkili arasında özellikle 2004 yılında kurulan Çin-Arap İşbirliği Forumu sonrası ulaşılan ekonomik ve siyasal ilişkiler, 2004 yılını bir dönem başlangıcı olarak almayı ve bu dönemleri beşe çıkartmayı bize daha makul kılmıştır.

²⁵ Çin siyasetinde 1960'lı yıllarda Üçüncü Dünya ülkeleri ile işbirliği fikri ağır basmıştır.

politikalarının da etkisi ile – ABD ile dayanışma politikasına yol açmıştır. Soğuk Savaş dönemindeki bu akış, Çin'in Orta Doğu politikalarına da yansımış, ABD ve SSCB'nin bölgedeki müttefikleri ile çizgisi değişimler göstermiştir.

1949-1955 yılları arasında Çin'in Orta Doğu ülkelerine karşı mesafeli yaklaşımının başlıca nedeni, SSCB ile ideolojik olarak tutarlı politikalar takip etme isteğidir. O nedenle bu dönemde ABD eğilimleri ağır basan bölge ülkeleri ile ilişki kurmamayı yeğlemiştir. Bu davranışından ötürü Çin, bağımsız devletlere karşı eleştirel bir tutum izlediği gerekçesi ile bölge devletleri tarafından tenkit edilmiştir. İsrail hariç o dönemki bölge ülkeleri, 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'ni (ÇHC) tanımamıştır. Arap Ligi Siyasi Komitesi 1950 Ağustos'unda aldığı bir karar ile Çin halkının meşru temsilcisi olarak Tayvan'ı seçmiştir.²⁶ Dahası birçok Orta Doğu ülkesi ÇHC'nin faaliyet ve menfaatlerine hem BM nezdinde ve hem de bölgesel düzlemde ters istikamette yani ABD ile aynı çizgide hareket etmiş, örneğin Güney Kore gibi kimi yerlere asker göndermiştir. Çin, bu dönemde bölgede sadece anti sömürgeci hareketleri desteklemekle yetinen bir politika izlemiştir. Bu çerçevede Mısır'da 1951 yılındaki İngiliz karşıtı hareketi, İran'da 1952-1953 yıllarındaki petrolün millileştirilmesini ve Cezayir'in Fransa'ya karşı vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesini desteklemiştir.²⁷

“1955'te az gelişmiş ülkelerin dayanışmasını artırmak, alternatif kalkınma modellerini tartışmak üzere toplanan uluslararası Bandung Konferansı, Çin'in Orta Doğu ülkeleri ile daha sıkı bağlar kurması sonucunu getirdi. Konferanstan hemen sonra Mısır'daki [Cemal Abdül, İE] Nasır yönetimi ile [...] ilişkiler kuran Çin,”²⁸ 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirilmesi kapsamında İngiltere-Fransa-İsrail üçlüsünün saldırısına maruz kalan Mısır'ın SSCB'den sonra en büyük destekçisi olmuştur. Bu savaş sonucunda Çin İsrail'i ilk defa “emperyalist politikaların aracı” olarak tanımlamış ve Arap-İsrail mücadelelerinde “Arap yanlısı” bir tutum geliştirmiştir. Bu, Çin-Orta Doğu ilişkilerinin uzun dönemli psikolojik altyapısını oluşturmuştur. Bölgeden öncelikle SSCB yanlısı devletler ile diplomatik ilişkiler kurulmuştur – 1956 yılında Mısır, Suriye, Yemen ve 1958 yılında Irak ile. Akabinde Fas, Sudan ve Somali Çin ile bağlantı tesis ederken; Çin, Cezayir'de geçici hükümeti tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. 1963 yılında dönemin Çin Başbakanı Zhou Enlai, Çin-Orta Doğu ilişkilerindeki yaklaşımlarını şu şekilde özetlemiştir: “1- Arap halklarının emperyalizme karşı verdikleri mücadelede destek olmak, 2- Arap ülkelerinin barış yanlısı, tarafsızlık ve bağlantısızlık politikalarına destek olmak, 3- Arap halklarının kendilerince belirlenecek yöntemler çerçevesinde birleşme ve tek bir çatı altında bir araya gelmelerine destek olmak, 4- Arap ülkelerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları barış ve diyalog yoluyla çözmelerine destek olmak, 5- Arap ülkelerinin iç işlerine herhangi

²⁶ Lillian Craig Harris, *China Considers the Middle East*, London: I.B. Tauris, 1993, pp. 81-82.

²⁷ Guang Pan, *age*.

²⁸ Atilla Sandıklı- İlhan Güllü, “Çin'in Ortadoğu Politikası”, iç: Atilla Sandıklı-İlhan Güllü, (Der): *Geleceğin Süper Gücü*, Tasam Yayınları, 2005, s. 152.

başka bir ülke tarafından karışılmaması ve işgale uğramaması yönündeki çabalarına destek olmak.”²⁹

1966 yılında Kültür Devrimi ile birlikte başlayan süreç, Orta Doğu dâhil, Çin’in dış dünya ile ilişkilerini derinden etkilemiştir. Bu dönemde SSCB emperyalist bir ülke, ordusu en büyük tehdit olarak algılanmıştır. O nedenle Çin, SSCB ile müttefik konumundaki devletlere karşı mesafeli bir yaklaşım benimsemiştir. Bu, Orta Doğu bölgesinde de SSCB’nin dengelenme siyasetini getirmiştir.³⁰ Bunun üzerine, 1971’de Çin’in ABD ve Batı bloku ile ilişkilerinin yumuşaması ve BM Güvenlik Konseyi’ndeki daimi delegasyonun Tayvan yerine ÇHC’ye verilmesi sonrasında bölgede ilişki ağı genişlemiştir. 1971’e kadar ABD öncülüğünde Batı ülkeleri tarafından bir tecrit politikasına tabi tutulan Çin, tanınma hedefinde Üçüncü Dünya ve Orta Doğu ülkelerinden diplomatik destek almayı başarmıştır.³¹ Bu süreçte, Çin üç Batı yanlısı/müttefiki ülke Türkiye, İran ve Lübnan ile ilişki tesis etmiştir. Arap dünyası ile ilişkilerine zarar verebilir düşüncesi ile İsrail ile resmi temas kurmaktan kaçınmıştır. Fakat ABD’nin organize ettiği kimi toplantılarda, o dönemde Çin ve İsrail için ortak rakip-düşman olarak beliren SSCB’ye karşı ayrı kulvarlarda verilen mücadelelerde Çinli yetkililerin İsrail’i destekleyen beyanatları mevcuttur.³²

Xiaoping³³ ile birlikte başlayan dış dünyaya açılma reformları sonrasında 1980’ler Çin’in dünyadaki ekonomik ve siyasi gelişmelere ilgi gösterdiği ve dış politika önceliklerini buna göre yeniden belirlediği yıllar olmuştur. Çin, Orta Doğu bölgesine de ideolojik değil, pragmatik ve ekonomi öncelikli bir diplomasi geliştirmiştir. Örneğin, ülkede uyguladığı baskı politikaları sonucu 1989 yılında yaşanan Tiananmen ayaklanmalarında, Çin, ABD’nin ön ayak olduğu protesto kampanyasında maruz kalmıştı. İnsan hakları ihlalleri nedeniyle eleştirilen bu ülkeyi, Orta Doğulu devletler diplomatik platformlarda desteklemişlerdir. Diğer yandan, Tiananmen olaylarından dolayı ABD’nin Çin’e askeri teknoloji ve silah satışını durdurması, İsrail’i Çin’in en önemli askeri teknoloji ortağı haline getirmiştir.³⁴

2.2. Soğuk Savaş Sonrası Çin-Orta Doğu İlişkileri

Bu yeni dönemde Çin için temel dış politik amaç; barışçıl yükseliş, ekonomik modernleşme ve gelişme olmuştur. Çin, uluslararası ilişkilerde her ne kadar “tek süper güç ve birçok büyük güç” kanaatini taşısa da, ABD’nin küresel hegemonya fikir ve politikalarını onaylamamakta, küresel barış adına bunu tehlikeli bulmaktadır.³⁵ 1996’dan

²⁹ Giray Fidan, “Çin-Arap Dünyası İlişkileri: Eski Köye Yeni Adet”, 21. *YÜZYIL* Mart ’11 • Sayı: 27, s. 56.

³⁰ Yitzhak Shichor, *The Middle East in China’s Foreign Policy 1949-1977*, Cambridge University Press, 1979.

³¹ ABD bu kararı ABD politikalarına uygun olarak nitelemiş, fakat Tayvan ile ilişkilerine devam etmiştir.

³² Guang Pan, *age.*

³³ 1978-1992 yılları arasında Çin’in de facto devlet başkanıdır.

³⁴ Sandıklı-Güllü, *age.*, s. 153.

³⁵ Fareed Zakaria, *The Post-American World And the Rise of the Rest*, London 2008.

İtibaren küresel alanda stratejisi “gelişmek için işbirliği”, yine komşuları ile stratejisi ise “Çin’in gelişmesi tehdit değil, fırsattır” olarak deklare edilmiştir. Çok yönlü-çok kutuplu bir dünya düzeni kabulü içerisinde faal bir dış politika Çin’in hareket tarzını anlatmaktadır.

Bu dönemde Çin’in Orta Doğu yönelimini etkileyen ilk olgu, ABD’nin küresel rakibi SSCB’nin elimine olmasıyla, enerji ve jeopolitik nedenlerle önem verdiği Orta Doğu bölgesinde daha rahat eder olmasıdır. Saddam Hüseyin’li Irak’ın Kuveyt’i 1990 Ağustos’unda işgal etmesiyle ABD Irak’a birinci operasyonunu 1991 yılında gerçekleştirmiştir. 2003 yılında ikinci operasyonunu yapan ABD ve müttefiklerinin bölgede kendi düzenini oluşturdukları gerekçesiyle Rusya ve Çin (hatta Fransa ve Almanya) tepkisini ortaya koymuştur. Çin, 11 Eylül 2001 saldırılarını kınarken 2001 yılındaki Afganistan’ın işgalini eleştirmiş, bu politikaları küresel platformda ABD hegemonyasının ileri adımları olarak değerlendirmiş ve ABD’nin dengelenmesini bölgedeki çıkarları gereği lüzumlu görmüştür.

Bu dış faktörün dışında, Çin’in 1980’den itibaren devam eden büyük kalkınma oranları ve buna bağlı olarak enerji açığının ortaya çıkması, bölgeye ilgi göstermesinin kayda değer bir nedenidir; bu istikamette petrol zengini bölge aktörleri ile ilişkilerini kararlı bir şekilde örmektedir.³⁶ Ayrıca, ortaya çıkıp geliştikleri dönemlerde Çin-İslam medeniyetleri arasında var olan etkileşime işaret edilerek kadim medeniyet vurgusu, ilişkilerde bir diplomasi motivasyonu olarak dile getirilmiştir. Bölgenin güvenliğini kazanmaya çalışan Çin, Arap-İsrail sorununun giderilmesini de denklemin içine dahil etmiştir. 1988 yılında Filistin’i devlet olarak tanımış, 1992 yılında da İsrail ile diplomatik ilişkiler kurmuştur. Burada hem bütün bölge ülkeleri ile ilişkileri geliştirme hem de ABD’den gelebilecek tepkileri azaltma hedefi güdülmüştür. İsrail ile silah teknolojileri bağlamında işbirliğine giden Çin, ABD’nin engellemelerine maruz kalmıştır. Tarihi sorunu Tayvan konusunda ABD’nin Ada’ya verdiği destekten dolayı yaşadığı sıkıntıya, İran ile hem enerji hem de silah ticareti gibi konularda kurduğu ilişkiler ile karşılık vermektedir. Dahası, ABD’nin Irak’a operasyonlardan sonra Irak hükümeti³⁷ ve Kuzey Irak’ta oluşan yerel yönetim ile petrol arama konularında anlaşmalar yapmıştır. Bölgede gerek dış müdahale gerekse bölge-ülke içi problemler sonucu görülen istikrarsızlıkların olması, Çin’i enerji güvenliği konusunda kaygılandırmakta, politik, ekonomik ve askeri alanlarda bölgeye yönelik daha fazla faal bir tutum takınmasına yol açmaktadır.³⁸ Bu dönemde Çin’in Orta Doğu bölgesine yoğunlaşma nedenlerinden ilki, devasa ekonomik kalkınma sonucu ortaya çıkan enerji kaynaklarına bağımlılık hali³⁹; ikincisi, dünyada bilinen petrol rezervinin % 65’inin Orta Doğu’da olması; üçüncüsü, petrol ihtiyacının yarısını Orta

³⁶ Bu çerçevede başlıca ortakları sırasıyla Suudi Arabistan, İran, Umman, Kuveyt ve Irak’tır.

³⁷ Çin örneğin Irak’ın doğusunda yer alan ve ülkenin en geniş petrol sahası olan Rumaila petrol sahasını geliştirme konusunda Irak Petrol Bakanlığı ile 2009 yılında anlaşmıştır. Edward Wong, “China Opens Oil Field in Iraq”, *New York Times*, 28 Haziran 2011, <http://www.nytimes.com/2011/06/29/world/asia/29chinairaq.html> (11.2.2014)

³⁸ Eyüp Ersoy, “Çin Donanması Aden Körfezi’nde: Modern Çin Tarihinin İlk Deniz Aşırı Deniz Misyonu”, *ORSAM*, 29 Ocak 2009.

³⁹ Çin, 1993 yılında petrol ihracatçısı iken 1996 yılında ithalatçı olmuştur.

Doğu'dan karşılama durumu; dördüncüsü, kalkınmanın devamlılığı için istikrarlı, güvenilir ve ucuz hammadde temini hususunda bu bölge ülkeleri ile çalışabilir olması; beşincisi, küresel düzlemde petrol pazarlarına açılma, petrol sahalarına yerleşme stratejisi ve altıncısı, Çin ürünleri için Orta Doğu ülkelerinin yeni pazarlardan biri olarak görülmesidir.

Çin, Orta Doğu bölgesini zikredilen bu siyasal ve ekonomik faktörlerden dolayı gündemine yerleştirirken, bunu belli politik strateji ve ilkelere dayandırmıştır: 2001 yılındaki Küresel Hareket prensibi, 2005 yılındaki Ahenkli Dünya ve Genişletilmiş Komşuluk prensipleri ve 2011 yılındaki Beyaz Kitap ("White Paper") ile (Afrika-Çin, Latin Amerika-Çin gibi) Arap-Çin işbirliklerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, Çin'in Orta Doğu politikasında saç ayağını oluşturan temel öğeler şunlardır: a) Siyasal istikrar ve barış, b) ekonomik refah ve kalkınma ve c) bölge halklarının başlıca haklarının muhafazası. İlâveten, bölge politikalarında yol haritasını şu ilkelere göre belirlemektedir: İlk olarak, sadece kendi menfaatine odaklanmayan, bölge devletlerinin de kazanmasını sağlayarak ilişkilerinde psikolojik taban oluşturmak; ikinci olarak, bölge devletleri arasında ayrım yapmamak ve pragmatik bir yaklaşımla her bir bölge devleti ile işbirliği ilişkisi kurmak; üçüncü olarak, ilişkilerinde bu ülkelerin politik, ekonomik, askeri ve kültürel kabiliyet ve potansiyellerini iyi etüt etmek; dördüncü olarak, bölge devletleri arasındaki problemlerde tarafsız bir tutum geliştirmek; beşinci olarak, sıkı bir birliktelik kurduğu ülkelere bile tamamen ve her koşulda destek sağlamamak ve altıncı olarak, bölge içi toplamda tarafsız bir taraf alma stratejisi izlemek.

Günümüzde Çin'in Orta Doğu bölgesi ile kurumsallaşmış ve çok taraflı ilişkilerinin en somut örneği, Çin-Arap İşbirliği Forumu'dur. 2004 yılında Mısır'ın başkenti Kahire'de ve Arap Birliği Genel Merkezi'nde ilk toplantısını yapan forum, ilişkilerin dinamosu gibidir. Burada Çinli yetkililer, 22 Arap Birliği üyesi ülkenin temsilcileri ile görüşmüştür. Çin, "çok kültürlü ahenkli bir dünya" yaklaşımı ile barış içinde kalkınmayı ve bu bağlamda gelişmekte olan ülkeler ile işbirlikleri geliştirmeyi önemli bulmaktadır. Fakat büyük ve küçük Orta Doğu tanımlarında 18 ile 24 arası ülke ve 400 ile 600 milyonluk bir bölge için Çin, yabancı yatırımlarda ABD ve Avrupalı devletlerden oldukça geri kalmaktadır. Nüfusunun % 90 ülkenin doğusunda yaşayan Çinliler için Orta Doğu uzak kalmaktadır. Çin bunu çeşitli yatırımlarla aşmaya çalışmaktadır. Öncelikle iş yaptıkları coğrafyalarda büyük bir Çin şirketi ticari işbirliği bölgeleri oluşturmakta, buralara ülkesinden firmalarının gelmesi için altyapı kurmaktadır. Gelen Çinli firmalar finansal yardım ve altyapı geliştirme hizmetleri sunarak, kaynaklara erişim konusunda avantaj yakalamaya çalışmaktadırlar. Orta Doğu ülkelerinin Çin'in dış ticaretinde günden güne yükseldiği görülmektedir. Öyle ki, Çin-Orta Doğu arasında toplam ticaret hacmi 2010 yılında 100 milyar doları aşmış, böylece bu alanda ABD'yi geçerek bölgenin birinci ithalat kaynağı olmuştur.⁴⁰ Ekonomik dış politikasının temel karakteri "2 ithalat-1 ihracat" olan Çin'in Orta Doğu'ya ilişkin yürüttüğü faaliyetlerin ilki, alt ve üstyapı alanlarında yatırımlar gerçekleştirmek; ikincisi, uzun vadeli, planlı yatırımlar icra etmek; üçüncüsü, bölgede yapılan her ihaleye katılmak; dördüncüsü, her çeşit hizmet ve ürünü sunmak ve beşincisi, Yemen gibi ihtiyacı olan bölge ülkelerine kredi sağlamaktır.

⁴⁰ Bu bağlamda 2005- 2009 yılları arasında gerçekleştirilen ticaret artış oranı % 87'dir.

Çin'in Orta Doğu'ya yönelik politikalarında bir diğer unsur, ülke bütünlüğü bağlamında oldukça önem verdiği Sincan eyaletindeki Müslüman Uygur azınlığıdır. Hindistan'ın Keşmir, Rusya'nın Çeçenistan konusundaki tavrı ile benzer biçimde Çin, Orta Doğu ülkelerinden, 1949 yılında kontrolü altına aldığı Doğu Türkistan'da (1990'larda başlayan) ayrılıkçı eğilimlerin desteklenmemesini talep etmektedir. "Çin güvenlik söyleminde 'üç şer' olarak adlandırılan ve zımmen Müslüman Uygur azınlığın kastedildiği dini aşırılık, ulusal ayrılıkçılık ve uluslararası terörizm ile mücadelesinde Çin yönetimi için Orta Asya'dan⁴¹ sonra en önemli bölge Ortadoğu'dur. 'Üç şer' ile mücadelesinde Ortadoğu'dan aşırılıkçı, ayrılıkçı ve teröristlere maddi ve manevi destek gelmemesi bu konudaki güvenlik politikasının temelini oluşturmaktadır ve bu temel doğrultusunda Ortadoğu'da yürüttüğü diplomasi belirli oranda başarılıdır denilebilir."⁴² Diğer yandan Çin, Arap ülkeleri nezdinde "İslam karşıtı" bir ülke konumuna düşmemek durumundadır.

Orta Doğu ülkeleri, Çin ile ilişkilerine genel anlamda değer vermektedirler. Bu minvalde; bölge devletlerinin ABD ve İngiltere gibi Batılı devletlere karşı denge arama güdüsü, ABD/Batı engellemelerine karşı istikrarlı ve güvenli biçimde silah tedariki, ekonomik modernleşme-altyapı-teknoloji yatırımları ve imar alanlarında işbirlikleri, ucuz iş gücü temini ve bölgede artan Çince eğitimler/Çin üniversitelerinde eğitim gören Arap gençleri gibi etkenler zikredilmelidir.

Arap devletlerinin Çin ile ilişkilerinde siyasi bağlamın merkezi boyutu, küresel siyaset ve koloni geçmiş ile ilintilidir: "Batılıların politikalarından rahatsızlık duyan ülkeler, özellikle müstebit yönetimler yükselen bir güç olan Çin'in dengeleyici bir güç olarak Batıya ya da ABD'ye karşı duracağı kanaatindedirler. [Örneğin, İE] Çin'in uzun yıllardan beri izlediği İsrail'e karşı Filistin'i destekleyen politikası her zaman İslam ve Müslüman ülkelerin takdirini kazanmıştır."⁴³ Bunun yanında Orta Doğu coğrafyasında Çin'e yönelimi tetikleyen bir başka zikredilesi etmen tarihsel ve kültürel kökenlidir: "9. yüzyıldan başlayarak Ortaçağ boyunca İslam kaynaklarında Çin imajı fevkalade olumludur; Çin için en zengin, en akıllı, en insanî, en becerikli ve en misafirperver sıfatları kullanılmıştır. Bu tarihsel bulgular bugünkü İslam ve Müslüman dünyasının Çin'e olan olumlu yaklaşımını etkilediği gibi ülke yöneticilerinin sempatisini de kazanmaktadır."⁴⁴

⁴¹ Çin'in Orta Asya ile ilişkilerinde özellikle güvenlik, enerji ve ekonomi başlıkları önde gelmektedir. Bölge ülkelerine sağlanan krediler, yapılan ekonomik yatırımlar ve enerji temini için inşa edilen boru hatları ile hem ilişkiler geliştirilmiş, hem de sınır güvenliği sağlanmıştır. Öyle ki son yıllarda artan ilişkiler sonunda Çin ve Orta Asya ülkeleri arasında "Kapsamlı Stratejik Ortaklık" kurulmuş; Çin, bölgeye en fazla ticaret gerçekleştiren ülkelerden biri olmuştur. Çin, paralelinde, "Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki ayrılıkçı hareketleri Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerini sağlamlaştırarak kontrol altına alma yönünde davranmaktadır." Bilgen Sanayır, "Çin'in Orta Asya Politikası", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2014 Cilt: 5 Sayı:2, s. 67.

⁴² Eyüp Ersoy, "Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkin Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 8, Sayı: 31, 2012, s. 42-43.

⁴³ Erkin Ekrem, "Mısır Olayları ve Çin'in Tutumu", 08.02.2011, iç: <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/misir-olaylari-ve-cinin-tutumu/703> (7.2.1014)

⁴⁴ Erkin Ekrem, *age*.

Şimdi Çin'in önemli bölge ülkeleri ile olan ilişkileri kısaca anlatılacaktır.

2.2.1. Çin-Mısır İlişkileri

Mısır, karizmatik lideri Nasır (1956-1970) ile Çin'i 30 Mayıs 1956 tarihinde tanıyan ilk Arap devleti olmuş, Çin'e uygulanan Batı ambargosuna karşı küresel düzlemde bir taraf almıştır. Batılı devletlerin sömürge mirası ve İsrail başta olmak üzere bölge politikalarından duyulan rahatsızlık Nasır'ı dengeleyici bir aktöre yönelmiştir. Ayrıca Çin'in tarihten gelen pozitif algısı burada katkı üretmiştir. Mısır'ın Çin'i tanıma kararını Suriye, Yemen ve Irak'ın takip etmesi ile Mısır'ın Arap dünyasında yerini fark eden Çin, bu ülke ile ilişkilerini, Soğuk Savaş'tan sonra da dış politikasında aktivizm ile ekonomik ve siyasal beklenti ve gereklilikler ile derinleştirmekte, Mısır'ı gerek Arap dünyasına gerekse Afrika kıtasına ulaşma üssü olarak görmektedir. Mısır, BM nezdinde Çin'e getirilen insan hakları eleştirileri çerçevesinde hala Çin'i destekleyen pozisyonlar almaktadır.

1981-2011 yılları arasında ülkesini yöneten Hüsnü Mübarek, Çin'i en çok ziyaret eden üç liderden biri olmuştur (toplamda 9 kez). O'na göre Çin "zorluk gün dostu, samimi bir arkadaş ve birbirine bağlı kardeş"tir.⁴⁵ 1999 yılında ikili arasında stratejik işbirliği ilişkilerine geçilmiş, 2006 yılında Dışişleri Bakanlığı düzeyinde stratejik diyalog mekanizması kurulmuş, 2007 yılında diplomasi ve vize alma konularında kolaylaştırıcı uygulamalar başlatılmıştır. Gelinek noktada tarım, sanayi, bilim, enformasyon, çevre, bankacılık ve turizm gibi birçok alanda işbirliği anlaşmaları ve giderek artan ekonomik bir hacim vardır. Kültürel işbirliği çerçevesinde, örneğin 1995 yılında, eğitim işbirliği mutabakatı zaptı imzalanmıştır. Yine, 1972 yılından bu yana Çin Mısır'a spor koçları göndermektedir.⁴⁶ Çin'in yatırımları, ekonomik, askeri ve siyasal alanda işbirlikleri, Mübarek gibi Muhammed Mursi (2012-2103) için de önem taşımıştır. Hatırlatılmalıdır ki, Mursi (ABD'nin kimi eleştirilere rağmen) bölge ülkeleri dışında ilk ziyaretini Çin'e yapmıştır.

İkili arasında jeo/politik stratejiler öne çıktığı fark edilmektedir: "Mısır'da Çin'in en çok ihtiyaç duyduğu petrol ve doğalgaz kaynaklarının yeterli olmamasına rağmen [...] Çin'in enerji kaynağı temini ve malları için önemli bir pazar olan Afrika ve Ortadoğu ülkeleriyle stratejik işbirliği yapabilmesinde, Mısır'ın büyük rolü olmuştur. 'Dünyanın fabrikası' lakabını taşıyan Çin'in Avrupa'ya yaptığı ithalat ve ihracat mallarının yaklaşık % 60'ı Süveyş Kanalı üzerinden sevk edilmektedir."⁴⁷ Buna karşılık küresel siyasette Batılı aktörlere karşı Çin'den bir dengeleme beklentisi, Mısır siyasetinde kendini hissettirmektedir. Sonuç olarak, Çin-Mısır ilişkilerinde temel karakterin siyasal anlamda istikrarın ve bölgesel barışın korunması, ekonomik anlamda kazan-kazan stratejisi ile karşılıklı kalkınma olarak ortaya konulabilir.

⁴⁵ Erkin Ekrem, *age*.

⁴⁶ Chinese Foreign Ministry, "China-Egypt Relations", January 18, 2004, in: <http://www.china.org.cn/english/features/phfnt/85089.htm> (8.2.2014)

⁴⁷ Erkin Ekrem, *age*.

2.2.2. Çin-Suudi Arabistan İlişkileri

1975 yılında Çin'in ikili ilişkilerin tesis edilmesi teklifini geri çeviren Suudi Arabistan, bu ülke ile 1985 yılından itibaren görüşmeye başlamış ve 1990 yılında resmi ilişkiye geçmiştir.⁴⁸ Suudilerin Tayvan ile 1949 yılından itibaren inşa ettikleri diplomatik ve petrol arzı temelindeki ilişkiler, bu gecikmenin ana nedenidir.⁴⁹ Soğuk Savaş sonrası Çin'in faal dış politikası, Çin-Suudi ilişkisinde de etkilidir: İkili arasında 1992 yılında ekonomi, ticaret, yatırım ve teknolojik iş birliği anlaşması, 1996 yılında ise karşılıklı yatırımın teşviki ve korunmasına ilişkin anlaşma imzalanmıştır. 1997 yılında karşılıklı dostluk dernekleri açılmış, ülkelerin haber ajansları arasında bilgi paylaşımı yapılmıştır. 1999 yılında petrol işbirliği mutabakatı zaptı gerçekleştirilmiştir. 2002 yılında kültür ve eğitime ilişkin anlaşmalar imzalanmıştır. Çin-Suudi ilişkileri özellikle Çin'in artan petrol talebi ile derinleşmektedir.

Ancak vurgulanmalıdır ki, Çin ile yakın ilişkilerde atılım 2005 yılında göreve gelen kral Abdullah döneminde, "çok taraflı ve çok boyutlu dış politika" anlayışı ile başlamıştır.⁵⁰ Kral Abdullah Orta Doğu dışındaki ilk resmi ziyaretini Çin'e gerçekleştirmiş, çifte vergilendirmeyi önlemeye yönelik ve enerji-ticaret-teknik iş birlikleri alanlarında anlaşmalar imzalamıştır. Bu ziyaretten üç ay sonra gerçekleşen Çin Cumhurbaşkanı Hu Jintao'nun iade-i ziyaretinde de savunma, güvenlik ve ticaret anlaşmaları imzalanmıştır.

Ticari ilişkiler hatırı sayılır bir düzeyi yakalamıştır: Ticaret hacmi 1990 yılındaki 290 milyon dolardan 2008 yılında 42 milyar dolara yükselmiştir. Çin'in Suudi Arabistan'a başlıca sattığı ürünler; hazır giyim, elektronik mallar, klima üniteleridir; aldığı ürünler ise ham petrol, likit petrol ve birincil plastiktir. Suudi Arabistan'da 88 civarında Çin şirketi ve 20 binden fazla Çinli çalışmaktadır.⁵¹ 2010 yılında diplomatik ilişkilerin kuruluşunun 20. yıl dönümünde Çin ve Suudi Arabistan Ekonomi ve Ticaret Ortak Komitesi'nin dördüncü toplantısı yapılmış ve ikili ticarete 2015 yılına kadar yıllık hedef 60 milyar dolar olarak belirlenmiştir.

Kültürel ilişkiler çerçevesinde muhteva ve oran derinleşmektedir. Suudi Arabistan, Çin'de 2008 yılında yaşanan deprem sonrası ülkeye 50 milyon dolarlık bir yardımda bulunmuştur.⁵² Ayrıca, Çinli Müslümanların hac ziyaretleri 1955 yılından bu yana artarak

⁴⁸ Hashim S Behbehani, *China's Foreign Policy in the Arap World 1955-75*, 1991.

⁴⁹ T.Y. Wang, *Competing For Friendship: The Two Chinas and Saudi Arabia*, *Arap Studies Quarterly* 15.3 (1993), <http://www.thefreelibrary.com/Competing+for+friendship%3A+the+two+Chinas+and+Saudi+Arabia.-a015016927> (9.2.2014).

⁵⁰ Muhittin Ataman, "Suudi Arabistan Politikasında Yeniden Yapılanma Çabası: Kral Abdullah Dönemi", *Ortadoğu Analiz*, Temmuz-Ağustos'09 Cilt 1 - Sayı 7-8, s. 72.

⁵¹ China Daily, *Figures and Facts*, 2010.09.23, in: http://www.chinadaily.com.cn/cndy/2010-09/23/content_11338455.htm (2.2.2014)

⁵² China Daily, *age*.

devam etmektedir. 2010 yılında 13.000 bin Çinli Suudi Arabistan'a hac için gelmiştir.⁵³ Dahası, yadsınamayacak sayıda Suudi öğrenci eğitimleri için Çin'i seçmektedir.⁵⁴

Özetle “Suudi Arabistan Çin'i uzun vadeli ve istikrarlı bir enerji pazarı olarak görürken Çin'de Suudi Arabistan'ı istikrarlı bir petrol tedarikçisi olarak görmektedir. Bu doğrultuda iki ülke karşılıklı ekonomik, kültürel ve diplomatik ilişkilerini geliştirmektedir. Özellikle enerji alanındaki ilişkiler dikkat çekicidir. [...] 2010 yılında Çin Suudi Arabistan'dan ham petrol ihracatında ilk defa ABD'yi geçmiştir. Suudi Arabistan'dan Çin'e günlük bir milyon varil ham petrol ulaşmaktadır. Bu, Çin'in tüm petrol ithalatının beşte birini oluşturmaktadır.”⁵⁵ Çin, İran üzerinde nükleer programından dolayı var olan uluslararası baskılardan ötürü enerji alanında Suudi Arabistan'ı daha fazla tercih etmiştir. Ayrıca, Afganistan ve Irak'ın işgalinden itibaren ve ABD'nin çeşitli politikaları ile (örneğin demokratik reform talepleri veya yakın dönemde nükleer enerji konusunda İran ile anlaşması) Suudi yönetiminde artan bir endişeyi ortaya çıkarmakta ve Çin ile ilişkileri daha stratejik boyuta taşıma fikrini güçlendirmektedir.

2.2.3. Çin-İran İlişkileri

İran'ı; jeo-stratejik konumu, enerji zenginliği, toprak büyüklüğü ve tarihten gelen siyasi, dini ve kültürel özellikleri ile Orta Doğu ve Körfez'de öne çıkarmaktadır. Özellikle 1980'li yılların ortalarından itibaren gelişmeye başlayan Çin-İran ilişkileri, karşılıklı üst düzey ziyaretler ile geliştirilmeye çalışılmaktadır. Yalnız bu ilişkilerde ABD bir risk kaynağı teşkil edebilmektedir: İran, 1979 yılındaki rejim değişikliğinin 10 sene sonrasında başlayacak olan Soğuk Savaş sonrası dönemde –genel anlamda– küresel boyutta ABD önderliğindeki aktörler için “şer eksenini”nde konumlandırılmış bir devlet, bölgesel ölçekte rejimini ihraç etmeye çalışan bir Şii ülkesi olarak tezahür etmiştir. Bunun yanında nükleer enerjisini geliştirme çalışmaları, İsrail'e karşı tehditkâr söylemleri, ABD'nin 1996 yılında devreye soktuğu ve 2003 yılında içeriğini genişlettiği ekonomik ve ticari ambargolar ile karşılık bulmuştur. Hatta bu bağlamda sadece İran değil, bu ülke ile ticari faaliyetler içine giren şirketlere de yaptırım uygulaması, hem İran'ı kayda değer ölçüde etkilemiş hem de önemli oranda batılı şirketlerin bu ülkede iş yapamamasına sebebiyet vermiştir. İran-Irak Savaşı (1980-1988) Çin'in İran'a silah satması bir yana, Çin'in enerji çerçevesinde açığa çıkan büyük ihtiyacı, ikili için ortak bir işbirliği sahası açmıştır. Çin, Kanada'dan Afrika'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada enerji açığını gidermenin yollarını ararken, İran petrolünün hem daha az masrafsız hem de daha çok rezerv garantili olduğunu fark etmiştir. Ayrıca altı çizilmelidir ki, geniş bir genç nüfusa sahip olan İran, Çin malları için oldukça uygun bir pazardır. Artan ticari ilişkilerinde etkisi ile Çin İran'da çeşitli sanayi

⁵³ China Daily, *age*.

⁵⁴ ABD'de eğitim gören Suudi Arabistanlı öğrenci sayısının 2013 yılında 45 bine ulaşması, ABD lehine dengelerden bir tanesi olmuştur.

⁵⁵ Yıldanur Kuşçu, Ortadoğu'dan Uzakdoğu'ya: Suudi Arabistan-Çin İlişkileri, iç: http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2231#_edn16 (31.12014)

sektörlerine (başta enerji⁵⁶ olmak üzere, çimento, taşımacılık ve altyapı hizmetleri) yatırımlarını arttırmaktadır.

Kimi eleştirilere maruz kalsa da Çin'in İran'a silah satması üç hedefi içermektedir: "İlki, silah ticaretinin Çin için oldukça önemli bir ekonomik kazanç sağlamasıdır. İkinci nokta, Çin'in ABD'nin Tayvan'a silah satışından duyduğu rahatsızlıkla ilgilidir [... Üçüncüsü ise], Orta Doğu petrolleriyle ilgilidir. Bölge petrollerinin önemli bir kısmının dış piyasalara aktarımında İran'ın güneyinde yer alan Hürmüz Boğazı stratejik öneme haiz bir su yoludur. Boğaz üzerinde oldukça önemli bir denetimi olan ABD deniz kuvvetleri, Orta Doğu ve İran petrollerinin Çin'e istikrarlı akışında bir tehdit olarak algılanmaktadır."⁵⁷

Çin'in İran'a karşı günümüzde izlediği üç ana politik prensibin birincisi, İran'ın enerjiden öte nükleer silah geliştirmemesi; ikincisi, İran'a karşı düzenlenebilecek hiç bir askeri harekâtın onaylanmaması ve üçüncüsü, İran'daki ekonomik menfaatlerinin kaybedilmemesidir. Çin'in vurguladığı husus şudur: İran bölge (ve dolayısıyla Çin'in enerji ulaşım) güvenliğini tehlikeye düşürecek gelişmelerin içinde olmamalıdır, fakat bu bağlamda ABD'nin tek taraflı yaptırımları değil, BM'nin çoğulcu yapısı ile hareket edilmelidir.⁵⁸

Kısaca; Soğuk Savaş sonrası dönemde çok kutuplu küresel siyaset anlayışını benimseyen Çin, İran ile ilişkisini ticari ve siyasal yönleri ile önemli addetmektedir.⁵⁹ İkili arasında "zaruriyet ilişkisi" olarak değerlendirilebilen durum temelde ekonomi üzerinden yürümektedir; İran'ın petrol ihracatına karşılık Çin'den silah temin etmesi, bu boyutun ana hattıdır. Uluslararası siyaset denklemlerinde ABD'nin Tayvan'a olan desteğine Çin, İran üzerinden denge mesajı vermektedir.

2.2.4. Çin-İsrail İlişkileri

İpek Yolu ticareti vasıtasıyla Çin'e yerleşen Kaifeng Yahudileri⁶⁰ veya II. Dünya Savaşı'nda soykırımdan kaçarak Çin'e gelen Yahudi göçmenler⁶¹, ikili ilişkilerde

⁵⁶ İran'dan sıvılaştırılmış doğal gaz alımı, ülkenin Yadavaran petrol sahasının geliştirilmesi gibi enerji alanında Çin'in İran ile yaptığı ve 100 milyar doları aşan yatırımlar daha da artma eğilimindedir.

⁵⁷ M. İnanç Özekmekçi, Türkiye'nin Doğusunda Yeni Güç: Çin, <http://dispolitikaforumu.com/turkiyenin-dogu-sinirinda-yeni-bir-guc-cin/>, s. 5 (10.2.2014)

⁵⁸ Scott Harold- Alireza Nader, China and Iran. Economic, Political, and Military Relations, *RAND Center for Middle East Public Policy*, 2012.

⁵⁹ Bu noktada Şangay İçbirliği Örgütü içerisinde İran'ın gözlemci statüsü, Çin'in Orta Asya'ya açılım politikalarındaki yeri de zikredilmelidir.

⁶⁰ Bu küçük Yahudi toplumunun kökenleri ve Kaifeng'e geliş zamanı literatürde tartışmalıdır. Çoğu araştırmacıya göre bu insanlar Song Hanedanlığı (960-1127) döneminde, bir kısım araştırmacıya göre ise Tang Hanedanlığı (618-907) ya da daha öncesinde Çin'e gelmişlerdir. Bakınız: Anson Laytner, "China", in Baskin, Judith R. (ed.), *The Cambridge Dictionary of Judaism and Jewish Culture*, New York: Cambridge University Press, 2011, pp. 100-102.

⁶¹ Coya Delevi, Tarih Boyunca Çin Yahudileri, 1 Temmuz 2009, <http://www.salom.com.tr/newsdetails.asp?id=71255> (3.3.2014).

tarihselliğe işaret etmektedir. 1948 Arap-İsrail Savaşı'nda tarafsız kalan Çin'i, İsrail, henüz BM'de temsil edilmemesine rağmen 1950 yılında tanıyınca, ikili arasında olumlu bir yaklaşım zuhur etmiştir. Fakat 1956'daki Süveyş Savaşı'ndan sonra Çin siyasetinde dengeler Araplar lehine dönmüştür.

Çin'in İsrail ile ilişkilerinde 1980'li yıllarda ticari faaliyetlerinde bir canlanma gözlenmiştir. Bu ülkeden özellikle silah sistemleri alımlarına önem verilmiştir. Bu çerçevede 1994 yılında satın alınan Harpy insansız hava araçları dikkat çekmiştir.⁶² Gelinek noktada ileri sürülebilir ki, Çin-İsrail ilişkilerinde artan oranda ticari faaliyetler⁶³ de olmasına rağmen ağırlıklı olarak askerî ve güvenlik konularına yoğunlaşmaktadır. İsrail'in Çin'e silah ve askeri teknoloji satması, İsrail'in en güçlü müttefiki konumunda olan ABD ile bile zaman zaman problemler yaşamasına yol açmaktadır. "Batı'nın satmadığı askerî teknoloji ve gereçler, İsrail vasıtasıyla temin ediliyor" savı yaşanan gelişmelerle kendini açığa vurmuştur. ABD-İsrail-Çin üçgeninde sıkıntı ve engellemeler Phalcon adlı erken uyarı uçağı ya da DRONE isimli pilotsuz gözlem uçaklarının modernizasyonu anlaşmasında görülmüştür. Bununla birlikte "Çin-İsrail askeri ilişkileri, 2000'li yıllardan itibaren bir duraklama devresine girmiş ve 2000-2006 yılları arası İsrail'den Çin'e, kayda değer silah sistemleri satışı gerçekleşmemiştir ve bu durum hala geçerliliğini korumaktadır. [...] Buna karşın, 2011 Ağustos'unda ilk defa bir Çin genelkurmay başkanının İsrail'i ziyaret etmesi, Çin'in bu ilişkilere verdiği önemin devam ettiğini göstermektedir."⁶⁴

Çin'in askeri odaklı işbirliği arzusuna karşılık İsrail'in siyasi düzlemde beklentileri sezilenebilmektedir: İsrail'de başbakanların Çin'i ziyaretleri, bu ilişkilere verilen öneme işaret etmektedir: Rabin 1993 yılında, Netanyahu 1998 yılında, Olmert 2007 yılında ve Netanyahu 2013 yılında Çin'e giderek, hem Orta Doğu politikalarında İsrail'in tutumlarını anlatmış/kendisine destek talep etmiş hem de ikili arasında ilişkilerin sanayi, tarım ve ticaret dallarında çeşitlenmesi gerektiğini beyan etmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin veto hakkına sahip üyesi Çin'in, İran ve Suriye ile askerî ve güvenlik alanlarında yakın işbirliği kurması (örneğin İran'ın nükleer programı ya da Suriye'ye silah satması hususlarında), İsrail tarafından takip edilmekte ve bu bağlamlarda İsrail'in yaklaşımları aktarılmaktadır.

Sonuç olarak, Filistin sorununda geleneksel olarak Arap pozisyonuna destek veren Çin, İsrail ile ilişkileri de kesmeyerek, hatta askeri-teknolojik alanda işbirlikleri gerçekleştirerek, bütünlüklü bir bölge politikası takip etmektedir. Arap ülkelerini gücendirmemeyi amaçlamakta ve İsrail'e karşı ABD muhalefetini dikkate alan bir strateji izlemektedir.

⁶² P. R. Kumaraswamy, "At What Cost Israel-China Ties?" *Middle East Quarterly*, Spring 2006, pp. 37-44.

⁶³ Çin; askeri teknoloji, güneş enerjisi, robot, çeşitli tıbbi, optik gereçler, tarım teknolojisi, metal ve plastik ürünleri satın alırken, İsrail tekstil ve çeşitli mamul ürünleri ithal etmektedir.

⁶⁴ Eyüp Ersoy, *age.*, s. 48.

2.3. Arap Baharı'nda Çin'in Orta Doğu Politikası

Arap dünyasında ilk olarak 2010 yılında ve Tunus'ta başlayan, yönetimlere karşı ekonomik ve siyasal hoşnutsuzluklar temelindeki halk isyanları Mısır'ı, Libya'yı, Yemen'i, Bahreyn'i ve Suriye'yi etkisi altına alarak bütün Orta Doğu coğrafyasında alt-üst oluşlara neden olmuştur.⁶⁵ Bu gelişmelere Çin'in yaklaşımı ve bu çerçevede politikasını şekillendiren faktörler önem arz etmektedir. Çünkü her şeyden önce Çin, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi, bölgede yatırımları olan ve istikrarlı enerji teminini ulusal güvenlik meselesi olarak algılayan ve uluslararası sistemde ABD hegemonyasına itirazlar getiren,⁶⁶ küresel boyutta gelişmekte olan bir devlettir. Çin siyasetçileri ayrıca, baskıcı rejimlere karşı zuhur etmiş bu sosyal olayların/demokratik taleplerin kendi ülkelerinde merkezi yönetime karşı gerçekleşebilecek halk hareketlerine olası etkilerini hesaba katmışlardır. Benzer şekilde Orta Doğu'nun, Çin'in önemli yatırımları bulunduğu Afrika'ya olan stratejik pozisyonu, Arap isyanlarının bölgenin kıtaya yakın coğrafyasında aynı tür hareketleri dolayısıyla istikrarsızlıkları doğurabileceği ihtimali Çin'i endişelendirmiştir.

Çin, bağımsız devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüklerine saygıyı, iç işlerine karışmamayı elzem bulmaktadır. Örneğin 1999 yılında Kosova'nın bağımsızlığı için ABD liderliğinde NATO'nun Yugoslavya'ya gerçekleştirdiği harekât Çin'in tepkisini çekmiştir. Uluslararası hukukta bir devletin iç işlerine müdahalede bulunulması veya bunun için hukuksal bir dayanak ortaya çıkması olasılığı, Çin'i kendi bütünlüğü konusunda telaşlandırmaktadır. Yanı sıra, Orta Doğu ülkelerindeki hak talepli bu ayaklanmalar, bir yandan Sincan ve Tibet gibi özerk bölgelerine ilişkin Çin'de rahatsızlıklara neden olmakta, diğer yandan 1989 yılında başkent Pekin'de yaşanan Tiananmen ayaklamalarını hatırlatmaktadır. İlaveten, Arap ayaklanmalarının (yönetimlerde yolsuzluk, işsizlik ve gelir memnuniyetsizliği gibi) sebepleri Çin'de hoşnut olmayan gruplarda da mevcuttur.⁶⁷ Çin devlet aklı, Çin tarihinde yönetimlerin sonlarının çoğunun halk ayaklanmaları ile gerçekleştiğini siyasal miras olarak unutmamaktadır. O sebeple bu süreçte Tunus gelişmelerinden sonra Arap ülkelerindeki isyan haberlerine sansür uygulamıştır.

Çin, Libya'daki kriz başlayınca bu ülkede çalışan 36 bin Çinli işçiyi tahliye etmiştir. Mısır ve Suriye'de yaşanan istikrarsızlıklar Çin'in bölge ticaretini olumsuz etkilemektedir; örneğin ulaşım ve sigorta işlemlerinin maliyetleri artmıştır. Sigorta şirketleri Suriye'ye gönderilecek malları sigorta etmediğinden Çin, ticaretini Dubai merkezli yürütmek durumunda kalmıştır. Bununla birlikte, Çin bu süreçte de Arap pazarlarındaki payını alma ve yeni iş sözleşmeleri yapma politikalarına devam etmektedir. Hatta daha fazla ekonomik fayda ve stratejik avantaj elde etmek amacıyla bu kargaşa ortamını kullanmak istemiş de olabilir, örneğin Suriye'ye silah satışı gerçekleştirmesi.

⁶⁵ Marc Lynch, *The Arab Uprising: The Wave of Protest That Toppled the Status Quo and the Struggle for a New Middle East*, New York: Public Affairs, 2012.

⁶⁶ John B., Garver Alterman and W. John, "The Vital Triangle: The United States", *China and the Middle East (Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies*, 2007.

⁶⁷ Ying Chen, "Is the Arab Spring Coming to China?" *The Missing Piece of the Puzzle*, November 4, 2013, in: <http://jia.sipa.columbia.edu/online-articles/arab-spring-coming-china-missing-piece-puzzle/> (17.2.2014)

“Çin hem Mısır’daki hem Libya’daki halk ayaklanmaları başladığında başta Mübarek ve Kaddafi lehine politikalar izlemiştir. Fakat Mübarek ve Kaddafi rejimlerinin yıkılması kesinleşmeye başlayınca Çin muhaliflere yönelik politikasında yumuşama göstermiştir. [...] [E]k olarak BM Güvenlik Konseyi’nde, Libya’nın da bir üyesi olduğu Afrika ve Arap ülkelerinin de görüşünün ve tutumunun” dikkate alınmasını vurgulamıştır.⁶⁸ Libya’da askeri müdahalenin ön adımı olarak uçuşa yasak bölge oluşturulması hususunda BM Güvenlik Konseyi’nde çekimser oy kullanan/onayan Çin, Suriye’de Beşar Esad’a yönelik siyasi geçişi kolaylaştırma yönündeki karara ret oyu kullanmıştır. ABD ve AB’nin Suriye’de ne yapacağına tam olarak karar verememesi, Rusya ve Çin’in Suriye’de devlet otoritesinin reformlarla devam ettirilmesi gerektiği fikrini kuvvetlendirmiştir. Son tahlilde Çin’in bu politikası, Rusya ile birlikte, tek kutuplu ABD uluslararası ilişkiler düzeninin yeni adımları ve Suriye’den sonra, Çin’in önemli enerji ve ticari ortağı olan İran’a da olası müdahalenin önünün alınma çabası olarak yorumlanabilir.⁶⁹

Çin, Arap isyanları döneminde “tarafsız taraf olma” ilkesi ile gelişmelere doğrudan müdahil olmamakta, “bekle gör” ilkesi ile rejimlerden ziyade istikrarı önemsemektedir.⁷⁰ Tam pasif davranmamakta, gerek gördüğü kadar olayları etkilemeye çalışmakta, temkin diplomasisini elden bırakmamaktadır. Çin için isyanlardan sonra iktidara kimin geldiği değil, ekonomik faaliyetlerinde zarara uğramaması, dolayısıyla yeni yönetimler ile iyi ilişkiler kurabilmesi önemlidir. O nedenle Çin – bölge aktörlerinin kimilerinde görülen beklentilere rağmen – olaylara fazla angaje olan bir politikanın, bölge ülkelerindeki olumlu imajına zarar vereceği kanısındadır ve bu sürecin kendisi için hem kazançlar hem de riskler içerdiğini düşünmektedir.⁷¹

3. Sonuç

Çin, tarihinde küresel çapta imparatorluk dışında –bölge liderliğinden yarı-sömürge yönetimlere– çoğu uluslararası devlet rollerini deneyimlemiştir. Çin Halk Cumhuriyeti, kurulduktan sonra iki temel tarihsel miras üzerinde şekillenmiştir: 19. yüzyılda yaşadığı işgaller ve 20. yüzyılda tecrübe ettiği iç savaş. Mao’nun sosyalist sistemli ve tek partili devleti, sömürülme geçmişine emperyalist devletlere karşı dayanışma ile, iç savaşın devamı olarak görülebilecek “tek Çin” mücadelesine ise Üçüncü Dünya ülkeleriyle

⁶⁸ Ümit Alperen, “Çin Dış Politikası’ndan Arap Halk Ayaklanmalarına Bir Bakış”, *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013, s. 97-98.

⁶⁹ Mordechai Chaziza, “The Arab Spring: Implications for Chinese Policy”, *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 17, No. 2, 2013, p.80 (<http://www.gloria-center.org/2013/08/the-arab-spring-implications-for-china-policy/>)

⁷⁰ Ahmet Kandil, “China and the Arab Spring: a new player in the Middle East?”, *European Institut of Mediterranean, Brief* n. 47, 5 July 2012, (<http://www.euromesco.net/images/briefs/euromescobrief47.pdf>)

⁷¹ Michael Singh, “Chinese Policy in the Middle East in the Wake of the Arab Uprisings”, *The Washington Institute*, November 2014, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/chinese-policy-in-the-middle-east-in-the-wake-of-the-arab-uprisings> (15.12.2014)

diplomatik ilişki kurma stratejisine başvurarak cevap vermiştir. Bu minvalde Orta Doğu ülkeleri ile kurulan ilişkiler Mao döneminde temelde ideolojik kalmış, Xiaoping döneminde pragmatik boyuta evrilmiştir. Bu bölge ile Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında olumsuz başlayan ilişkiler, Bandung Konferansı ile olumluya evrilmiş, Soğuk Savaş sonrası özellikle 2000'li yıllardan itibaren ekonomik ve politik kulvarlarda oldukça yakın ilişkiler tesis edilmiştir.

Çin, Soğuk Savaş sonrasında günümüze olgunlaşan bir süreçte kalkınma ve modernleşme ereklere ile demografi-ekonomi-siyaset üçgeninde –askeri zaafı ile birlikte– küresel anlamda yükselmekte ve her bölge ile ilişki geliştirmeyi önemsemektedir. Çin açısından Orta Doğu'yu vazgeçilmez yapan özelliği, giderek artan enerji açığının, dolayısıyla kalkınma garantisinin temini meselesidir. Ayrıca karşılıklı olarak artan yatırımlar, silah ticareti, ikili ilişkilerin tarihsel-kültürel arka planı ve Sincan'daki radikal-ayrılıkçı unsurlara yönelik Çin'in güvenlik beklentisi dile getirilmelidir.

İkili ilişkilerinde önem arz eden dört bölge devletinden Suudi Arabistan, Çin için son tahlilde petrol sağlayıcısı ve yakın ticari ilişkiler ortağı; İran, petrol tedarikçisi ve yükselen ekonomik ve stratejik partner, Mısır ise hem coğrafi hem de siyasi bağlamda bir üs olarak nitelendirilebilir. Arap-İsrail ilişkilerinde denge politikası güden Çin, İsrail ile ilişkilerini ihmal etmemekte ve silah teknolojisine ilişkin Batı'dan temin edemediği sistemlerde bu ülke ile daha büyük işbirlikleri geliştirmeyi hedeflemektedir.

Günümüzde Çin'in Orta Doğu politikalarının en önemli özellikleri; pragmatik ve gerçekçi olması ve süreklilik içermesidir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana, Çin bölgede başta enerji güvenliğinin sağlanmasına, yeni yatırım imkânlarının ve pazarlarının artırılmasına odaklanmıştır. Arap Baharı sürecinde de temel endişesi siyasi değil ticari kaynaklıdır. Küresel ve bölgesel ölçeklerde ABD'nin hegemonya politikalarına karşı Çin-Rusya işbirliği Orta Doğu'da da tezahür etmektedir. İkili, bölgedeki menfaatleri gereği bir denge unsuru oluşturmayı gerekli görmektedir. Diğer yandan, İran, Suudi Arabistan gibi kimi Orta Doğu ülkeleri Çin'i ABD'ye karşı bir denge unsuru olarak niteleme eğilimindedir. Orta Doğu özelinde de ABD ile sıkıntılı hususları yönetmek, Çin için bugün ve gelecekte bir zorunluluk arz etmektedir – İran veya İsrail ile ilişkilerinde gözlemlenebileceği gibi. Son kertede, tedbirli diplomasi ışığında, Çin, Orta Doğu bölgesinde ne açıktan meydan okumakta ne de menfaatlerinden vazgeçmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçadağ, Emine, Yükselen Çin'in Dünden Bugüne Dış politika Analizi, 17 Mart 2010, http://www.bilgesam.org/incele/865/yukselen-guc-cin%E2%80%99in-dunden-bugune-dis-politika-analizi/#.U2uGDIF_uxA (7.4.2014).
- Armaoğlu, Fahir, *20.yy Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2010.
- Alperen, Ümit, “Çin Dış Politikası'ndan Arap Halk Ayaklanmalarına Bir Bakış”, *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 9, Güz 2013, ss. 85-104.
- Ataman, Muhittin, “Suudi Arabistan Politikasında Yeniden Yapılanma Çabası: Kral Abdullah Dönemi”, *Ortadoğu Analiz*, Temmuz-Ağustos'09 Cilt 1 - Sayı 7-8, s. 64-73.

- Alterman, John B.-Garver, John W., “The Vital Triangle: The United States”, *China and the Middle East (Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies, 2007.*
- Başaran, Muhammet Ali, Çin Halk Cumhuriyeti’nin İran’a Yönelik Dış Politikası, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.
- Behbehani, Hashim S., *China’s Foreign Policy in the Arap World 1955-75*, London: Kegan Paul International Ltd, 1991.
- Chaziza, Mordechai, “The Arab Spring: Implications for Chinese Policy”, *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 17, No. 2, 2013, p.73-83 (<http://www.gloria-center.org/2013/08/the-arab-spring-implications-for-china-policy/>)
- Chen, Ying, “Is the Arab Spring Coming to China? The Missing Piece of the Puzzle”, November 4, 2013, in: <http://jia.sipa.columbia.edu/online-articles/arab-spring-coming-china-missing-piece-puzzle/> (17.2.2014)
- China Daily, Figures and Facts, 2010.09.23, in: http://www.chinadaily.com.cn/cndy/2010-09/23/content_11338455.htm (2.2.2014)
- Chinese Foreign Ministry, “China-Egypt Relations”, January 18, 2004, in: <http://www.china.org.cn/english/features/phfnt/85089.htm> (8.2.2014)
- Daher, Massoud, “China and the Middle East: Establishing A New Partnership”, *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies (In Asia)*, Cilt: 4, No: 1, 2009, s. 18-26.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), Çin: Yükselişi anlamak, 2009, http://www.deik.org.tr/Konseylcerik/1240/%C3%87in_2009_Y%C3%BCkseli%C5%9Fi_Anlamak.html (5.2.2014).
- Demirkol, Tolga, Çin’in yükselişini yeniden Düşünmek, 29 Eylül 2011, http://www.bilgesam.org/incele/844/cin#.U2uEkoF_uxA (5.4.2014).
- Delevi, Coaya, Tarih Boyunca Çin Yahudileri, 1 Temmuz 2009, <http://www.salom.com.tr/newsdetails.asp?id=71255> (3.3.2014).
- Eberhard, Wolfram, *Çin Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- Ebrey, Patricia Buckley, *Chinese Civilization: A Sourcebook*, The Free Press; 2nd edition, 1993.
- Ekrem, Erkin, “Mısır Olayları ve Çin’in Tutumu”, 08.02.2011, iç: <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/misir-olaylari-ve-cinin-tutumu/703> (7.2.1014)

- Ersoy, Eyüp, Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkin Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 8, Sayı: 31, 2012, ss.37-55, 2012.
- Ersoy, Eyüp, “Çin Donanması Aden Körfezi’nde: Modern Çin Tarihinin İlk Deniz Aşırı Deniz Misyonu”, *ORSAM*, 29 Ocak 2009.
- Gieler, Wolfgang-İnat, Kemal (Der.), *Foreign Policy in the Greater Middle East: Central Middle Eastern Countries*, Berlin, Almanya: Wiessenschaftlicher Verlag, 2005
- Harold, Scott-Nader, Alireza, *China and Iran. Economic, Political, and Military Relations*, RAND Center for Middle East Public Policy, 2012.
- Harris, Lillian Craig, *China Considers the Middle East*, London: I.B. Tauris, 1993.
- Jacques, Martin, *When China Rules the World: The End of the Western World and the Birth of a New Global Order*, Penguin Books, Second edition, 2012.
- Kandil, Ahmet, *China and the "Arab Spring": a new player in the Middle East?*, European Institut of Mediterranean, Brief n. 47, 5 July 2012, (<http://www.euromesco.net/images/briefs/euromescobrief47.pdf>)
- Kuşçu, Yıldanur, Ortadoğu’dan Uzakdoğu’ya: Suudi Arabistan-Çin İlişkileri, iç: http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=2231#_edn16 (31.12014)
- Kuyaş, Ahmet, *Tüsiad Tarih*, 2. Cilt, İstanbul, Lebib Yalkım Yayınları, 2002.
- Kissinger, Henry, *On China*, Penguin, 2011.
- Keay, John, *China: A History Paperback, Basic Books*; 1st Trade Paper Edition edition, 2011.
- Kumaraswamy, P. R., “At What Cost Israel-China Ties?” *Middle East Quarterly*, Spring 2006, pp. 37-44.
- Kurečić, Petar-Bandov, Goran, “The Contemporary Role and Perspectives of the BRIC States in the World-Order”, *Electronic Journal of Political Science Studies*, June 2011 Vol:2 No:2, pp.13-32.
- Laytner, Anson, “China”, in Baskin, Judith R. (ed.), *The Cambridge Dictionary of Judaism and Jewish Culture*, New York: Cambridge University Press, 2011, pp. 100-102.
- Levathes, Louise, *When China Ruled the Seas: The Treasure Fleet of the Dragon Throne 1405-1433*, Simon & Schuster, 1994.
- Leverett, Flynt-Bader, Jeffrey, “Managing China-US Energy Competition in the Middle East”, *The Washington Quarterly*, 2005:9(1), 187-201.
- Liu, Ted C., “China’s economic engagement in the Middle East and North Africa”, *FRIDE Policy Brief*, N° 173 - January 2014.

- Lynch, Marc, *The Arab Uprising: The Wave of Protest That Toppled the Status Quo and the Struggle for a New Middle East*, New York: Public Affairs, 2012.
- Marriot, Emma, *Bir Nefeste Dünya Tarihi*, Maya Kitap, 2014.
- Özekmekçi, M. İnanç, Türkiye'nin Doğusunda Yeni Güç: Çin, <http://dispolitikaforumu.com/turkiyenin-dogu-sinirinda-yeni-bir-guc-cin/>, s. 5 (10.2.2014)
- Pan, Guang, "China's Success in the Middle East", *Middle East Quarterly*, December 1997, pp. 35-40 (in: <https://www.meforum.org/373/chinas-success-in-the-middle-east>).
- Sanayır, Bilgen, "Çin'in Orta Asya Politikası", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Haziran 2014 Cilt: 5 Sayı:2, s. 56-71.
- Sandıklı, Atilla-Güllü, İlhan, *Geleceğin Süper Gücü Çin*, Tasam Yayınları, 2005.
- Shichor, Yitzhak, *The Middle East in China's Foreign Policy 1949-1977*, Cambridge: Cambridge University Press, 1979.
- Singh, Michael, "Chinese Policy in the Middle East in the Wake of the Arab Uprisings", The Washington Institute, November 2014, <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/chinese-policy-in-the-middle-east-in-the-wake-of-the-arab-uprisings> (15.12.2014)
- Starr, John Bryan, *Understanding China: A Guide to China's Economy, History, and Political Culture*, Hill and Wang; 3rd edition, 2010.
- Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- Wang, Jisi, "China's Search for a Grand Strategy: A Rising Great Power Finds Its Way", *Foreign Affairs* 90, no. 2, (Mar/Apr 2011): 67-79.
- Wang, T.Y., *Competing For Friendship: The Two Chinas and Saudi Arabia*, *Arap Studies Quarterly* 15. 3 (1993), <http://www.thefreelibrary.com/Competing+for+friendship%3-A+the+two+Chinas+and+Saudi+Arabia.-a015016927> (9.2.2014).
- Wong, Edward, "China Opens Oil Field in Iraq", *New York Times*, 28 Haziran 2011, <http://www.nytimes.com/2011/06/29/world/asia/29chinairaq.html> (11.2.2014)
- Yamashita, Michael, *Zheng He: Tracing the Epic Voyages of China's Greatest Explorer*, White Star Publishers, 2006.
- Zakaria, Fareed, *The Post-American World. And the Rise of the Rest*. Penguin Books, London 2008.